

Арчибалд Рајс

Чујте, Срби!

Фасциниран херојским српским народом у Првом светском рату, димензијама његове (за Западну Европу, већ архаичне) људскости – др Арчибалд Рајс, познати швајцарски криминолоџ који је сведочио пред међународном јавношћу о бугарским злочинима над српским цивилима, осетио је да, заувек, живи у Србији. После рата, уочио је, међутим, и наличје српског менталитета, што се драматично испољило у друштвеним и политичким збивањима онога времена.

У завештој књизи, ЧУЈТЕ, СРБИ!, наведеној у Рајсовој заоставштини, описана је и његова фасцинација, али и разочарање, а пре свега забринутост за будућност народа, којег, без обзира на све, није пресретао да воли.

Чињајући овде наведене одломке, праћемо се да је свака сличност са оним што нам се данас дешава – случајна.

М. Ш.

* * *

(...) Елем, политичари више нису знали ни за какве границе својих себичних амбиција. Био је то плес министарских портфеља, који су доносили богатство онима који би их се дочепали. Најбољи начин да брзо постанеш богат јесте да постанеш министар!

Од рата до данас (1928), видео сам најмање педесетак министара и, с ретким изузецима, сви ти министри су се обогатили. Као што сам већ рекао, својевремено се причало како је бу-

гарски краљ Фердинанд, да би га придобио, једног значајног политичара поставио за министра на шест месеци, што је поменутом политичару било довољно да купи лепу вилу у једној од најлепших софијских улица. Код вас је, међутим, драги моји српски пријатељи, сада још горе. Погледајте какво је право краљевско имање ваш министар Нинчић стекао. Погледајте му куће у граду! Зар заиста верујете да је све то плаћено штедњом од иметка који је Нинчић имао пре рата и од министарске плате? А баснословно богат-

ство Стојадиновића, бившег министра финансија, сина честитог човека без икаквог богатства? А Божа Максимовић, пре рата само ситни сиромашни намештеник, без завршених студија? Да ли је ону лепу кућу, вредну неколико милиона и онај накит и друге бескорисне стварчице које је његова жена накуповала у Паризу, платио својим новцем – кад тог новца није ни било? Пашић, коме је бављење политиком већ било много донело, после рата је постао један од најбогатијих људи у Краљевини. (...)

Не користе, међутим, само политичари-министри политику да би се обогатили, већ и обични политичари-посланици следе њихов пример. Међу њима бесни најсрамнија корупција, а одатле је захватила функционере који зависе од политичара. Могао бих вам навести десетине мени познатих случајева поткупљивања посланика, министара и високих функционера митом чији износ превазилази милион. Често би ми се то згадило и жалио сам ваш народ што му је судбина у таквим рукама.

Понекад би се јавно мњење ипак узнемирило, видевши неке сучајеве најочигледније корупције. Тада би ваши политичари-странчари основали скупштинске анкетне комисије, које никада нису дале неки резултат, зато што вукови не једу једни друге. Разне политичке странке су се силно међусобно вређале ради властите рекламе, али су се добро чувале да не забразде дубоко, пошто су добро знале да корупција није апанажа једне странке, него свих. Ваши политичари-странчари су, дакле, мирно могли и даље да се богате на рачун појединаца и државе.

И грабили су обема рукама. Зар је чудно што је тај лош пример и некажњавање подмићивача и подмићених снажно деловало на службенике свих нивоа. (...)

Обичаји професионалних политичара прво искорењују врлине српског тла. А, на несрећу, политичари су вам свемоћни. Политика се меша у све и свуда управља. Укаже ли се неко место у власти, било оно важно или осредње, свеједно, о избору не одлучују заслуге кандидата, већ политичке везе. Може он бити и највећа незналица, најнечаснији човек, ако је „штићеник“ политичара – странчара странке на власти, победиће и човека најквалификованијег и у стручном и у моралном погледу. Када се неки кандидат пријави на конкурс за неко место у министарству, не питају га: “Шта знаш? Шта си радио досад? Шта си радио када је отаџбина била у опасности?” Не! Питају га: “У којој си странци? који посланик те препоручује? Последице оваквог начина рада су погубне за земљу. Функционери су вам, по правилу, најгорег квалитета. Често нису ни способни да обављају посао који се тражи од места које заузимају. (...) Наравно, ваши политичари – странчари желе да међу чиновницима имају само људе из своје странке. Чиновник мора да буде њихов бирач и, захваљујући утицају и моћи којом располаже, мора му донети и гласове својих потчињених. Његово знање, поштење и прошлост немају никакву улогу ако политичар посланик или министар сматра да му може бити од користи. Посбно добро познајем вашу полицију јер сам, на своју несрећу, неко време сарађивао с њом. У полицију

су вам политичари поставили људе кажњаване због крађе и других злодела. Ваши полицајци су, посебно у Јужној Србији, крали од народа и отимали новац. Пријавио сам то вашим властима, али ти полицајци-злочинци, који су истовремено били и странчари, нису били кажњени, а мене су толико извређали да сам био принуђен да поднесем оставку. Истина је да међу вашим полицајцима има и честитих људи, врло честитих и квалификованих, и од њих би се могла створити веома добра и веома поштена полиција. Ти добри полицајци, међутим, немају никаквог утицаја у вашем Министарству унутрашњих дела. Тамо газдују партијци, често врло непоштени. (...)

Ваши политичари, а већина их никада ништа није учинила за вашу земљу, не воле оне који имају заслуга за вашу отаџбину. Боје их се, јер су им они живи прекор. Због тога настоје да их истисну из свега, и из војске и са функционерских положаја. Кад им се укаже прилика, покушавају чак да их срозају у очима јавности. Опасна је то игра, јер ће једног дана ваш народ помести све те партизанске политичаре и вратити оне који су се доказали. (...)

Јадни моји пријатељи, зар заиста мислите да је садашњи парламентаризам демократски? Мислите ли да је диктатура партија демократска? Зар мислите да је циљ већине парламентарца да што је могуће више стави новца у свој џеп и у џеп својих саучесника демократски? Ако сте искрени према себи, ви добро осећате да се реч „демократија“ изузетно злоупотребљава. (...) Скупштину вам је напунило 300 неких лудака, скоројевића, мутивода, себичњака и подмићивача, за које је

почетак и крај демократије у њиховој личности.

Међу вашим политичарима које сам упознао било је људи који су могли да буду велики државници да су заиста били родољуби без рачуна, предани општем добру и храбри. Најбољи пример за то је Никола Пашић. Тај човек је, јавно признајем, много учинио за вашу земљу. Међутим, он је то учинио зато што су му се лични интереси поклапали са интересима земље. Да су му интереси били супротни, он би своју велику интелигенцију – у великом делу саткану од лукавства и спонтане интуиције – користио против вас. Погледајте – син обичних и сиромашних сељака оставља једно од највећих богатстава у овој земљи. Елем, човек који се преда само општој ствари, а Пашић је током целог живота био само политичар, и коме је на памети само та општа ствар, не богати се; напротив, он жртвује и оно што је могао имати. Борба за неку идеју, идеал, кошта! Знам нешто о томе. Одбрана ваше земље и вашег народа, коштала ме је свега што сам имао: богатства, положаја, будућности. Рећи ћете ми да је жена Пашићу донела леп мираз. Шта је, међутим, тај мираз у поређењу са оним што је он оставио после смрти? Сламчица и ништа више. Да је Пашић заиста био велик и поштен човек, како би неки хтели да га представе, после њега би нашли само женин мираз, а било би чудно да и он буде потпун јер су Пашић и, поготово, његови живели на високој нози, а синовљеви дугови, које је отац плаћао, сигурно су надмашили мираз госпође Пашић. Уз то, заиста велики човек се гнуша дружења са покварењацима. Он

у свом окружењу тражи људе који су му морално слични, значи поштене и несебичне људе попут себе. А Пашићево окружење?! Људи сиромашна духа, али корумпирани. профитери и мутиводи којима је дозвољавао да се богате, под условом да служе његовим интересима. Па она невероватна Пашићева слабост према недостојном сину... За време рата, Пашић га је – а већ је знао за изопаченост свог потомка – склонио, под изговором непостојеће болести. Човек који је на положају политичког вође једне државе у рату, морао је одржати сину следеће слово: “Ти си ми син јединац. Место ти је међу онима који прсима бране земљу. Кажеш да си болестан. Није важно, чак и да си на самрти, мораш да будеш међу бранитељима отаџбине. иди и изврши своју дужност! Ако то не учиниш, одричем те се и никада те више нећу видети! “ Међутим, уместо да му одржи то слово, Никола Пашић је допустио сину да банчи по Паризу и да на Крфу, својом раскошном лимузином, прегазу српске јунаке који су се избавили из непријатељских планина Албаније. Пашић је био реалиста и мислио је да су сви људи као он. Тако, када му је један заједнички пријатељ приговорио што је лоше поступио према мени, одговорио му је: “Па, шта хоће тај човек? Три пута сам му нудио новац, а он је одбио!“ У том одговору се садржи сав менталитет тог државника који ми је 1917. рекао: “Не можете да нас напустите, потребни сте нам. Знаш да је то за вас огромна жртва. Жртвујте све! Нећете зажалити. После рата, ништа нећемо моћи да вам одбијемо.“ А када су ме интриге и прљавштине забушаната из Министр-

ства унутрашњих дела, и то мене који сам све своје поклонио вашој земљи – принудиле да поднесем оставку и тако изгубим скромну плату, исти тај Пашић је одбио да ме прими. (...) Стари Пашић је послужио као пример вашим данашњим политичарима – странчарима. Они су се обликовали према њему. Створио је те безобзирне политичаре, профитере који државу сматрају кравом музаром чијим се млеком хране. (...)

Ваши политичари – странчари су учинили, ако се ово настави као сада, да поново изгубите земљу старе српске културе, Македонију или, како се то данас каже, Јужну Србију, коју сте повратили жртвовањем најбољих синова отаџбине. Када је српска војска – и то само војска – ослободила ту колевку Србије, нашла је тамо земљу у којој је скоро сваки камен заиста био пун сећања на некадашњу српску величину, али је тамо затекла и стновништво које је због претрпљеног дуговековног угњетавања постало национално безлично. то становништво је тражило само једно: да најзад слободно и у потпуној сигурности зарађује хлеб. Нација која би јој учинила то добротинство за десет година би га асимилувала, па макар била и кинеска. На сву срећу, ослободила су га браћа. Војска је извршила задатак у потпуности. Остало је сада на влади, политичарима и посланицима да изврше свој задатак и да ренационализују ту поново нађену браћу која су заборавила своју националност. У чему се састојао тај задатак? Напросто, у следећем: да мудрим управљањем, које би вршили најбољи чиновници, покажу да је становницима Јужне Србије пред-

ност што су поново са својом браћом, да те исте становнике наведу да поново заволе пронађену отаџбину, откривајући им све оно што је лепо и обједињавајуће у тој заједничкој отаџбини.

Шта су, међутим, урадили ваши политичари? Управо супротно. Послали су у Јужну Србију све оно најгоре међу чиновницима, безобразнике и лопове. Поврх свега, они нису ни покушали да од Македонаца начине Србе или Југословене, како се сада каже, већ су од њих хтели да створе присталице политичких странака. Лепили су на леђа тих људи, који су тражили само мир, етикете радикала, демократа, итд. и у ту земљу, која им је морала да буде света, пренели своје одвратне страначке борбе. Није им било много важно да ли су ти нови чланови искрени и да ли је њихово ступање у странку само ујдурма националног непријатеља. Биле су им потребне њихове „куглице“. Македонци су људи као и други и сигурно су паметни као и људи из Старе Србије. Они су, зато, схватили игру ваших политичара, врло прљаву игру, па се у њима зачео велики презир према вама. У сваком значајнијем крају Јужне Србије ваши партиџи су, уместо да окупљају то становништво око националне заставе у неком „народном дому“, подигли најлепше зграде „радикалског“ и „демократског“ клу-

ба, па тако унели у ту искупљену земљу не слогу, већ неслогу.

Треба ли се онда чудити што људи из Јужне Србије нису научили да воле ту земљу која је била њихова и која је поново морала да буде њихова? Не треба, зар не? И заиста, већина Македонаца вас не воли и не може да вас воли. (...)

Немојте дозволити да ваша лепа душа пропадне у том ђубрету које се на њој наталожило, нарочито после рата. Нација која је, попут ваше, одолела вековном ропству, која се повукла преко Албаније и која је, изгнана из своје земље, али не и поражена, успела да се врати на своја огњишта као победник – не допушта да је подјарми шака себичних и подмитљивих политичара, гнусних шићарџија, презира достојних забушаната и злочиначких профитера и зеленаша.

Упркос свему, ја верујем у будућност вашег народа. Дух Косова, Карађорђа, Куманова и Кајмакчалана поново ће се пробудити. Мора се, међутим, брзо пробудити, јер без њега ћете можда поново доживети време робовања које ни у чему неће заостајати за оним претрпљеним које су ваши стари победили жртвовањем и јунаштвом. Судбина вам је у властитим рукама: блистава будућност или поново ропство!